

Jazyky Židů v českých zemích

Jazyková změna byla v 19. a 20. století významnou součástí proměny židovských identit. Postupně se vytrácela znalost světských i sekulárních židovských jazyků, které byly nahrazovány místními (nežidovskými) jazyky. Takový vývoj nebyl pochopitelně typický pouze pro židovské obyvatele. I ostatní měnili svou jazykovou praxi. Vzdělanci opouštěli latinu ve prospěch němčiny nebo češtiny a v době národního obrození se stále více prosazovala čeština na úkor němčiny jako jazyk vzdělaných či středostavovských vrstev. V kontextu národního konfliktu mezi Čechy a Němci se jazyk stále více stával předmětem sporů a společenského nátlaku.

61

Jidiš

Jidiš je jazyk založený na středověké němčině, který obsahuje též slova z hebrejštiny a ze slovanských (a dalších) jazyků. Píše se hebrejským písmem. Různými formami jidiš mluvili především aškenázští Židé usazení ve východní Evropě, včetně českých zemí. Později se židovský jazyk v českých zemích často nazýval „židovskou němčinou“ (tzv. Judendeutsch) nebo též posměšně „Mauschldeutsch“. V době emancipace mnozí považovali jidiš za jazyk ghetta či „žargon“, který v moderní době nemá co dělat. V 19. století jidiš v českých zemích ztratilo na významu a postupně „vymřelo“, ale různé výrazy z jidiš se staly součástí češtiny i němčiny. V meziválečném Československu bylo jidiš jazykem velké části Židů na Slovensku a na Zakarpatské Rusi.

Němčina a čeština

V době emancipace pod vlivem nových židovských škol a postupující integrace Židů do společnosti hovořili Židé stále více – v rodině i v profesionálním životě – němčinou, která v českých zemích ještě v první polovině 19. století platila za jazyk společenských a hospodářských elit. Většina z těch, kteří žili v českojazyčných místech, ale běžně hovořila též česky. Postupně se – zejména od konce 19. století – šířila čeština jako první jazyk Židů v českých zemích. Mnoho Židů však i nadále bylo dvojjazyčných a ve své každodennosti používali jak češtinu, tak i němčinu.

Hebrejšťina

Tradiční Židé v českých zemích znali hebrejšťinu jako náboženský jazyk, který nepoužívali v každodenní světšské komunikaci. V souvislosti s šířením sionismu, židovského nacionalistického hnutí, vznikla moderní hebrejšťina, zčásti odlišná od hebrejšťiny původní. Aktivní sionisté se učili hebrejšky v rámci přípravy na vystěhování do Palestiny či Státu Izrael, kde je oficiálním jazykem.

Esperanto

Umělý jazyk vytvořený na konci 19. století Ludwigem Lazarusem Zamenhofem, který vyrůstal v mnohojazyčném prostředí města Białystoku, v němž žili Poláci, Rusové, Němci a Židé. Nový jazyk měl pomoci překonat rozdíly mezi národy a přispět k usmíření národnostních konfliktů. I v českých zemích bylo mezi členy esperantské společnosti mnoho Židů.

70 – Ruth Klinger o dvojjazyčnosti v Praze

„Ale rozhodující byl otcův názor, že my děti musíme bezvadně ovládat oba jazyky, němčinu i češtinu. A tak jsme chodili do karlínské německé školy v Havlíčkově ulici: 5 let do obecné školy a potom 3 roky do dívčí měšťanky. Česky jsme mluvili na ulici, v obchodech a přirozeně se služebnou. Nějakou dobu jsme měli českou guvernanku, která s námi zásadně nepromluvila ani slovo německy. Jejím tvrzení, že německy neumí, jsem nevěřila, byla jsem si jistá, že to říká jen ze zlomyslnosti, aby mi nemusela pomáhat s domácími úkoly.

Tak to ostatně chodilo u mnoha pražských židovských rodin: patřily k německému kulturnímu okruhu, ale současně oceňovaly i lidovost a vřocnost češtiny. A bez ohledu na to: bez důkladných znalostí češtiny na obou stranách prodejního pultu nebo v kanceláři by český obchodní život – nebyl vůbec myslitelný.“

Ruth KLINGER: *Zeugin einer Zeit. Ein Lebensbericht*, soukromý tisk 1979, s. 19

71 – Jiří Kosta o jazycích a jménech v rodině

„Každodenní dorozumivací řečí v domě našich rodičů byla za mého dětství němčina. S početnými českými přáteli a známými a pochopitelně i s naší hospodyní Milenkou jsme mluvili česky, u češtiny jsme často zůstali také mezi sebou. Zkrátka člověk si kolikrát ani nevšiml, že přešel z jednoho jazyka do druhého. Protože matka od roku 1926 pracovala většinou v dědečkově obchodě, přenechávala nás péči ‚slečny‘ Christel, která pocházela z jednoho severomoravského městečka se silnou německou menšinou. S Christel se tedy mluvilo německy, s Milenkou v její mateřštině. Právě Milence se ani trochu nelíbilo moje zdrobnělé jméno Heinz, které jí připadalo typicky německé. Pramálo byla ale spokojena jak s jeho českou variantou Jindřich, tak i se zkrácenou verzí Jindra. ‚To jste tomu klukovi nemohli dát nějaké lepší jméno?‘ zeptala se jednoho dne mé matky. ‚V rodném listě má jako druhé jméno uvedeno Georg,

Ruth Klinger (1906–1989) se narodila v Praze v židovské rodině. Její rodiče měli obchod v Karlíně, který byl v roce 1918 napaden během protizidovských výtržností. Ponižení a bití ze strany davu navíc bylo příčinou nemoci a smrti maminky. Ruth se stala herečkou a působila postupně v Praze, v Německu a v Palestině, respektive Izraeli. V roce 1930 v Berlíně se svým pozdějším manželem Maximem Sakaschanskym založila kabaret Kaftan, který měl velký úspěch zejména u „východních“ Židů žijících v Německu. Později byla sekretářkou Arnolda Zweiga a působila v izraelské diplomatické službě (mimo jiné v době procesu s Rudolfem Slánským v Praze).

➔ [Židovské identity > Socialismus a komunismus jako únik před nacionalismem a antisemitismem? >](#)
Jiří KOSTA: „Angažovanost a ideologie“, s. 127

Jiří Kosta (1921) pochází z pražské židovské rodiny a během druhé světové války přežil deportaci do Terezína a Osvětimi. Po osvobození vystudoval ekonomii, v 50. letech 20. století ale kvůli antisemitsky motivovanému pronásledování rodičů musel pracovat v továrně. V 60. letech se stal členem týmu Oty Šika, který připravoval socialistické ekonomické reformy, a po okupaci v roce 1968 emigroval. Až do odchodu do důchodu působil jako profesor na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem.

česky Jiří, dostalo se jí odpovědi. Od toho okamžiku jsem byl pro Milenku Jiříček.

Líbilo se to všem, kdo se mnou mluvili česky. Byl jsem pro ně prostě Jirka, a tak to zůstalo dodnes. Můj bratr ostatně se jménem problémy neměl: říkali jsme mu anglicko-německy Tommy nebo také česky Tomík. Jak se ukázalo později, působila existence čtyř jmen (Jindřich-Heinrich-Georg-Jiří) nejružnější zmatky a omyly. Situace se ještě zhoršila roku 1937, kdy bylo naše příjmení změněno z Kohna na Kostu. Otcem iniciovaný odvrát od typicky židovsky znějícího jména ve prospěch internacionálně znějícího „Kosta“ (psaného místo románského „C“ s „K“, aby se dostalo české výslovnosti) neměl být podle jeho vysvětlení vykládán jako antižidovský projev, nýbrž vycházel z kosmopolitního smýšlení, jež nezohledňuje žádné konfesijní nebo národnostní zvláštnosti. Tuto notu se otec snažil zdůraznit rovněž volbou básnického pseudonymu, který začal používat ve stejné době: říkal si Peter Pont, tedy „stavitel mostů“ (pons je latinsky most). Mostů stavěných jak mezi kulturami všeobecně, tak mezi Čechy a Němci u nás. Já už jsem naštěstí žádné třetí příjmení nepřijal: i tak měli s mými dosavadními čtyřmi křestními jmény a dvěma příjmeními různí byrokraté, kádrováci, dokumentaristé atd. velké potíže.“

Jiří KOSTA: *Život mezi úzkostí a nadějí*. Praha – Litomyšl 2002, s. 26–28

72 – Rudolf Fuchs o češtině a němčině

Rudolf Fuchs (1890–1942) byl česko-německý básník a překladatel. Za významné jsou považovány především jeho překlady českých básníků do němčiny, mezi nimi i Petra Bezruče. Fuchs zahynul v roce 1942 během německého náletu na Londýn.

„Mojí mateřštinou byla čeština. Německy jsem se naučil až v deseti letech. Z rodinného úradku jsem musel do Prahy na německou reálku. To bylo v roce 1901. Rakousko bylo všemocné, Vídeň hlavní město monarchie, němčina státní jazyk. Vzdělanec, který mluvil německy, měl, jak se říkalo, svět otevřený. Ostatně i když člověk hovořil německy, potřeboval a měl se české tradici, českému dětství odcizit. [...]

V Praze jsem to neměl lehké. Němčina mi dělala potíže. Naštěstí jsem bydlel u umělecky vnímavé rodiny. Domácí pán nám předčítal Heinricha Heineho, jeho syn, zhruba mého věku, měl básnické nadání. Často jsem chodíval do německého divadla, četl jsem německé knihy, a v tichosti pojal předsevzetí, že svým přátelům ukážu, co krásného v sobě ukrývá česká literatura, tím, že to přeložím do němčiny – velmi dlouho zůstalo jen u předsevzení [...].“

Rudolf FUCHS: „Selbstbiographie“, *Ein wissender Soldat. Gedichte und Schriften aus dem Nachlass von Rudolf Fuchs*, Londýn 1943, s. 5

73 – Vilém Flusser o multietnické společnosti v Praze

Vilém Flusser (1920–1991) byl významný filosof, který se zabýval jazykem, komunikací a médií v moderní společnosti. Vyrůstal a studoval v Praze, v březnu 1939 ale před nacisty přes Velkou Británii uprchl do Brazílie. Jeho životem se prolínala mnohojazyčnost – kromě češtiny a němčiny hovořil také portugalsky, anglicky, hebrejsky a francouzsky.

„Bylo samozřejmé, že člověk má dvě mateřštiny, češtinu a němčinu, že bezděky přechází z jednoho jazyka do druhého a tím zcela bezprostředně pobývá ve dvou světech, západoevropském a východoevropském. [...]

Jedinečný, byť snad ne tak úplně příznačný pro Prahu, byl problém sebeidentifikace. Samo sebou, byli jsme Pražané, o tom nebylo pochyb. To byl základ, z něhož vyrůstaly všechny ostatní otázky. Ale byl jste jako Pražan Čech, Němec, nebo Žid? Měl jste vůbec právo klást židovský rozměr do stejné roviny s oběma ostatními? Musel jste se mezi těmito alternativami rozhodnout, anebo byly nějak dané?“

Vilém FLUSSER: *Bodenlos. Eine philosophische Autobiographie*, Bensheim 1992, s. 15–16